

Keuze uit de aanwinsten

In 2002 ontving het Rijksmuseum een onverwachte schenking. Dat jaar was in de afdeling Nederlandse Geschiedenis een expositie te zien van foto's die Ferry André de la Porte in India, meer precies aan de Coromandelkust in het zuidoosten van dat land, had gemaakt van vooral Nederlandse begraafplaatsen uit de VOC-tijd. Marion Peters publiceerde hierbij een origineel en bijzonder boek waarin deze foto's een prominente plaats innemen: *In steen geschreven. Leven en sterven van VOC-dienaren op de kust van Coromandel in India*, Amsterdam 2002. Tal van Nederlanders die gedurende de 17de en 18de eeuw in dienst van de VOC aan deze kust actief waren, komen in dit boek ter sprake.

Marion Peters en Ferry André de la Porte raakten gefascineerd door de Nederlandse overblijfselen in deze kuststreek nadat zij op een heilige berg nabij het vissersplaatsje Sadras, waar nog steeds een VOC-fort staat, een Shivatempeltje hadden ontdekt waar een groot aantal Nederlanders vanaf 1662 hun namen in de stenen en rotsen had geplaatst. Vooral nadat de drie zonen van de gouverneur van de Coromandelkust, Laurens Pit (1610-1684), in maart 1663 hun namen in een van de zuilen hadden gekrast, werd dit een rage waar geen Nederlander uit deze buurt zich aan kon onttrekken.

Naar aanleiding van dit boek namen de heer en mevrouw Pit-Halbertsma, nazaten van deze gouverneur, contact op met de schrijfster omdat zij enkele memorabilia bezaten waar zij een goede bestemming voor zochten. Marion Peters wees hen vervolgens door naar het Rijksmuseum, waarna bleek dat het echtpaar deze voorwerpen

wilde schenken, een bijzonder gebaar dat het Rijksmuseum natuurlijk zeer waardeerde en ook heel graag honoreerde. Het gaat om vier penningen en een zijden doek, die alle van persoonlijke aard zijn, echte familiestukken dus. Twee penningen hebben betrekking op de Leidse universiteit, de andere drie voorwerpen hebben een koloniale achtergrond. Zij vormen bij elkaar een bijzondere aanvulling op de collectie van het Rijksmuseum, dat zowel een rijke verzameling penningen bezit, waaronder ook belangrijke familiepenningen, als verscheidene, vooral 18de-eeuwse voorwerpen van persoonlijke aard van Nederlanders in Azië.

Gijs van der Ham

ANONIEM

Penning ter gelegenheid van het 25-jarig huwelijk van Laurens Pit en Elisabeth Vogels in 1658
Zilver, gegoten, diam. 6 cm, gewicht 71,34 gr.
In januari 1633 was Laurens Pit, in 1610 in Bremen geboren, in Batavia in het huwelijk getreden met de op het Molukse eiland Ternate geboren Elisabeth Vogels. Vijfentwintig jaar later vierden zij hun zilveren huwelijk. Laurens was inmiddels opgeklommen tot gouverneur van de Coromandelkust, een positie die hij eerst van 1650 tot medio 1651 bekleedde en vervolgens weer van 1652 tot medio 1663. Tussendoor had hij een diplomatieke missie geleid naar de koning van Golconda (het huidige Hyderabad) in het midden van India (afb. 1a, 1b). In 1656 was hij benoemd tot buitengewoon lid van de Raad van Indië, het

bestuursorgaan dat de Gouverneur-Generaal terzijde stond. Na terugkomst in Batavia werd hij in 1663 gewoon Raad van Indië en hoorde hij definitief bij de bestuurlijke top van de VOC.

Dit soort penningen werd gemaakt om de viering van een, in dit geval, 25-jarig huwelijk luister bij te zetten; ze werden in beperkte mate aan familieleden en vrienden uitgedeeld. Ons exemplaar is in directe lijn vererfd via de derde zoon van Laurens en Elisabeth, Johan of Jan (1648-1704), een van degenen die in maart 1663 zijn naam op een tempelzuil beitelde; later werd hij opperkoopman en vervolgens gezaghebber voor de VOC in Bengalen.

Afb. 1a

CASPAR LUYKEN, *De heer Laurens Pit, Ambassadeur, te Golconda ingehaalt*. Ets. Rijksmuseum, Amsterdam (inv.nr. RP-P-1896-A-19368/969).

Afb. 1b

CASPAR LUYKEN, *De koning van Golconda ontvangt de Nederlandse ambassadeur Laurens Pit*. Ets. Rijksmuseum, Amsterdam (inv.nr. RP-P-1896-A-19368/970).

De voorzijde is aan Laurens Pit gewijd, de keerzijde aan Elisabeth Vogels. Op de voorzijde zijn onder een met een pijl doorboord hart twee elkaar rakende handen te zien, waaronder de naam en het wapen van Pit – een gemetselde put met aan beide zijden twee takken met bladeren en vruchten – zijn afgebeeld. Bovenop het wapen is een helmteken met een onduidelijk soort vogel – in feite een adelaar – te zien, die een hier moeilijk te definiëren voorwerp vasthoudt dat een tak moet voorstellen. De in Batavia of India werkzame medailleur had er kennelijk wat moeite mee hiervoor een goede vorm te vinden. Ook de tekst van het omschrift is niet helemaal vlekkeloos. In rijm valt hier te lezen dat ‘Trouw zegen vrede lieede [liefde] goet, ’t geslacht te meer vermeerden doet’. In totaal hadden Laurens en Elisabeth acht kinderen gekregen, van wie er twee vroegtijdig zijn gestorven; het graf van de jonggestorven dochter uit 1656 is nog steeds op het zogenaamde Buiten-Kerkhof in Pulicat (Paleacatta) te vinden, waar de gouverneur van de Coromandel resideerde (zie M. Peters, *op.cit.*, pp. 207-208), het graf van de jonggestorven zoon Christiaan uit 1651 in Masulipatnam is verdwenen (*idem*, p. 161).

De keerzijde toont een klimmende, de vleugels uitslaande vogel met een tak in de snavel. De letters lijken te wijzen op de naam van de echtgenote, al is de S niet goed te verklaren. Ook hier is een omschrift aangebracht, dat luidt: ‘Elisab^t Vogels 1633 met L Pit in echt versaeft ende 1658 desen pennink tot geda[chtenis] gesla[gen]’. Zo worden doel en functie van de penning in één zin benoemd.

LITERATUUR:

Nederland's Patriciaat 42, Den Haag 1957, pp. 241-251;
A.J. Bemolt van Loghum Slaterus, *Nederlandse familiepenningen tot 1813*, Zutphen 1981, nr. 128.

HERKOMST:

Door vererving A.A. Pit; schenking dr. A.A. Pit en mevr. E.S. Pit-Halbertsma 2002
(inv.nr. NG-2002-52-A).

2 ANONIEM

Zijden doek, bedrukt met een gedicht door ‘AVH’ ter gelegenheid van het huwelijk van Maria Pit en Willem Hartsinck, 6 juni 1675 te Batavia

Zijde (Chinees damast), bedrukt, 62 x 52 cm. Maria was het jongste kind van Laurens Pit en Elisabeth Vogels, geboren in Pulicat omstreeks

OP HET HOUWELYCK
Van den E. Manhaften Capiteyn
WILLEM HARTSINK,

Met de Eerbare, Deughte en Zeden-rycke Juffr.

MARIA PIT;

' Samen in Echt Verstande den 6 Junii 1675.

DAct de Publike muren
De Choroanthele Gdelicht
Helpen tegens quade Buren,
En Wyandt ver van d' hande;

Is geen lange tyd geleden
Secker layer, *Nymph* getredt,
Met verheev wyntatenheden
Rycklyk van *Natur* bedekt.

Al haer *Brew*, *Wernij* en *Konst*
Hadde hier te wick' g'bedyt,
En gemaekt op ydels genit.
Voor soo schoonen d'elicheyt.

Niemandt kon het *Beleg* laccen
Achter, voor, of van ter zyt,
Niemandt kon het beten maecten,
Niemandt werck en had er by.

Secker ren *Mars* niet langh te voren
Uyt gelycken *Gades* *Mars*
En door licht *Getladt* geboren,
Waer van def. *Venus* quam,

Had'er 'e Oogh eens opgelagen,
Die certikon betoovert sichten,
En al buyten s'ich gedragen.
Door haer groote heerlijckheit:

Cyprio's gewillen Boge
Had sijn Oorloghs lievend hert
Noyt toe nansen noch bewogen,
Mins'er geen gevonden wert,

Die hem dus ver kon behagen:
Dit was d' eerste die hem strack
D'oorgh haer alle op te droegen,
Wat'er immer in hem stucke,
Zid en *Lof*, *wil*, *best* en *sumen*,

Stelk Hij onder haer gebiedt,
Op de loop van *Weter* *winnes*:
Ay! Wat wercke de *Schoneghd* niet
Mars toe noch toe noyt verwonnen

Wat hy 'e dierbaet leven waeght,
Daer geen *Mars* jets tegen konnen,
Die versietl' hert van een *Maeghd*,
Mars toe noch toe staeght geslogten
Ouder 't donderent Moordt' gelchur,
Staegh met Zegen weergetrogen

En van *Kryghs* *luyt* noyt gelchur,
Worck van zyn gewone Zegen
Door een teere *Maeghd* heroof,
Die de *Lawer* *laet* verkreghen

By soer *Wonne* hem rekt van' hoofd,
Eerst en kendt hy niet als s'chichten
Uyt een Oorloghs *Flijs* gejaeght
Pyltes van de *Wonne* *pluiscen*

Daer van was hy noyt geplaecht
d' eerste nochtans treft te deghen,
Die hy uyt de Ooghjes hadt

Van *Adams* *Pit* gekregen
En dien in de Boelen fat.
Waer Hy gaer Hy draeghtie mede,
Wil Hy lichms voor sijn pyn

't is *Mars* die gelycken
Die sijn *Dreue* moelt zyn.
Maer wat moelt Hy liebeck spreken
Dickwils Ernstlich hooften aen,

Aerdlich vlyeten, nedrich Smecken,
'Eer 'e' te wilde toe verlaten:
' Was geen *Kryger* die all' uuren
Op sijn woorden vliegen moelt:

' Was een *Nymph* die hem verduure,
En soo 'scheyde hem misen kolk:
' *Haer* (en 't had' voorwaer sijn reden)
Spongh by na ten Boelen uyt,

Doen hy haer door sijn geboden
Had bejelen tot sijn *Bruidt*,
Ja men doerft runde tyt al sprecken,
Hartjuck had daer moel *Jupis*

Een groot voordeel afgkecken
En soo scheyde 'e hem moel te zyn.
Nu te al sijn droef' heyt lieken,
En Nu *swem* 'in de *Vreughdt*,

Heden is den *Dagh* versickenen
Dat Hy niet haer leer verhenght
Op de *Bruidt*, *soer* l'it troeta
Langh mach 'e luuren, En men seyt

Hymen heeft de *Goon* geboden
'Tot het *Festij*, met die belcheyt,
Wijl *Of* *Gron*, dach niete waren
'Naer het *Ryck* van *Indra*

Mars sal weer met *Venus* paren
In de *Saet* *Batzen*,
Phobus moet den *Drieh* vercrien
Met sijn *Lure* en *Hart* leer soer,

Bachus moet de droef' heyt weeten
Met vergoten *Dreue* *moelt*
En de *Mars* moeren s'inghen
Al de *Gades* moesta zyn.

' Soete *Paer* ter eet me-bringen
(*Wijl* alleen en komer niet)
En die lieve *Twee* beloven
By het ondercricktie Meer,

Daer 's haer sellen noyt ontrooven
Voorloof, *Vreughdt*, *Gedast* en *Eer*,
Maer in 'e kort vercheyde *Lotes*
By der *Winnighe* *Saem* *Beeson* doen,

Daer de *minst* van haer geprooven
d' Oudren *Krans* weer m'uecke grooen
Dat den *Hand* naer haer s'cheyden
Voor haer al moet open s'ien.

Daer de *Gades* ja op seyden,
' Stont de *Parces* oock wel aen.
A. V. H.

1657 en zo'n 23 jaar jonger dan haar oudste broer, Laurens jr. Ter gelegenheid van haar huwelijk met de zeker negen jaar oudere kapitein Willem Hartsinck (het gedicht geeft in de titel zijn naam niet helemaal correct weer) op 6 juni 1675 werd door een zekere AVH een uitgebreid, om niet te zeggen wijdlopig gedicht gemaakt. Hierin wordt om te

beginnen Maria's herkomst uit de doeken gedaan en wordt haar schoonheid en verstand geprezen. De militair Hartsinck wordt als de oorlogsgod Mars voorgesteld die voor het eerst de liefde vindt – hij was enkele maanden voor zijn huwelijk van een militaire expeditie in onder meer Ceylon teruggekeerd en twee weken voor zijn huwelijk

tot kapitein bevorderd. Vandaar dat Maria als Venus optreedt: 'Mars tot noch toe noyt verwonnen / waer hy 't dierbaer leven waeght, / Daer geen *Mans* iets tegen kunnen, / die verliest het van een *Maeghdt*. (...) *Pyltjes van de Minne plichten* / Daer van was hy noyt geplaeght / D'Eerste noch tans treft te degen, / Die hy uyt de Ooghjes hadt / Van *Maria Pit* gekregen / en diep in de Boesem stat.' Men leest hoeveel moeite het Willem kostte om Maria's hart te winnen, maar uiteraard slaagde hij in zijn streven. Het gedicht roept vervolgens tot feesten op en eindigt met het uitspreken van de hoop op een talrijke kinderschaar. Daar echter is het niet van gekomen: Maria stierf zes jaar later kinderloos. Willem Hartsinck werd na vele militaire expedities in 1685 gouverneur van Makassar en in 1694 commandeur van Bantam; kort hierop, in januari 1695, zou hij overlijden. Het geluk dat de jonggehuwden in het gedicht wordt toegewenst is hen dus maar in beperkte mate gegeven; wel had Willem blijkens zijn testament uit zijn tijd in Makassar drie zogenaamde natuurlijke kinderen verwekt (zie: W. Wijnaendts van Resandt, *De Gezaghebbers der Oost-Indische Compagnie op hare Buiten-Comptoiren in Azië*, Amsterdam 1944, p. 299).

Het gelegenheidsgedicht, waarvan de maker voorsnog niet valt te achterhalen, is ongetwijfeld in een papieren versie aan de bruiloftsgasten uitgedeeld. Hoeveel exemplaren er op zijde werden gedrukt is onbekend, maar het zullen er slechts enkele zijn geweest, misschien zelfs alleen dit exemplaar. Op zijde gedrukte teksten komen wel vaker voor, maar zijn zeer schaars gezaaid.

Van de 6660 gelegenheidsgedichten uit de periode tot 1800 die in de vijf grootste Nederlandse verzamelingen aanwezig zijn, zijn er slechts vijf op zijde gedrukt; de oudste hiervan dateert uit 1745. Ons gedicht is zeventig jaar ouder en dus niet alleen zeldzaam, maar ook bijzonder vroeg. In een papieren versie komt ons gedicht in deze collecties trouwens niet voor (vriendelijke mededeling van de heer J.A. Gruys, Koninklijke Bibliotheek Den Haag, per e-mail van 22 en 23 april 2003).

Het zijden gedicht is zo behalve een bijzonder *document humain*, ook een zeer zeldzaam voorbeeld van een indertijd vrij gebruikelijk huldeblijk.

HERKOMST:

Door vererving A.A. Pit; schenking dr. A.A. Pit en mevr. E.S. Pit-Halbertsma 2002
(inv.nr. NG-2002-53).

- 3 ANONIEM, naar een voorbeeld van WOUTER MULLER (1604-1673)
Begravenispenning bij het overlijden van Laurens Pit op 29 juni 1684 in Batavia
Goud, gegoten, gegraveerd, 6 x 5,2 cm, gewicht 26,53 gr.

Toen Laurens Pit op 29 juni 1684 in Batavia overleed, werd ter gelegenheid van zijn begravenis deze penning vervaardigd. Voor de voorzijde werd een ontwerp van de bekende medailleur Wouter Muller gebruikt dat vaker diende voor begravenispenningen. Hierop houdt een geaamte, met in de

ene hand een brandende fakkel en in de andere hand een zeis, een doek omhoog waarop een tekst kan worden gegraveerd. Dergelijke penningen waren kant en klaar beschikbaar, maar in dit geval is dit ontwerp als voorbeeld gebruikt, dus nagemaakt, en op een enkel punt ook wat veranderd, naar mag worden aangenomen in Batavia zelf. Het ligt voor de hand dat alle vijf in 1684 nog levende nazaten van Laurens een dergelijke gouden penning ontvingen. Aan de voorzijde is binnen een koordrand op het doek de navolgende tekst gegraveerd: 'Ter Gedachtenisse van D.E. D-Heer LAURENS PIT Out-Raat van 't NEDERLANDS INDIA Gebooren tot bremen In t Jaar 1610 Overleden tot Batavia den 29. Junij 1684'. Pit was tot 1678 Raad van Indië gebleven.

De keerzijde toont op het volle formaat en in vol ornaat het wapen van de familie Pit; de adelaar aan de bovenkant kijkt hier trouwens precies de andere kant op als op de zilveren huwelijkspenning. Op de keerzijde zijn in enkele dieper liggende gedeeltes kleine restanten van een zwarte substantie aanwezig. Bij nader onderzoek blijkt het om drijfpek te gaan; bij het graveren van de tekst werd de penning met de keerzijde in een bad van drijfpek gelegd om hierbij voldoende steun te hebben zonder de penning zelf te kunnen beschadigen (Rapport Instituut Collectie Nederland 2002-125).

LITERATUUR:

Nederland's Patriciaat 42, Den Haag 1957, pp. 241-243;
A.J. Bemolt van Loghum Slaterus, *Nederlandse familiepenningen tot 1813*, Zutphen 1981, nr. 394a (algemeen type F33).

HERKOMST:

Door vererving A.A. Pit; schenking dr. A.A. Pit en mevr. E.S. Pit-Halbertsma 2002
(inv.nr. NG-2002-52-C).

- 4 ARENT SCHMELTZING (overleden 1710)
Promotiepenning, verleend aan Christiaan Pit voor zijn zogenaamde promotie met de kap aan de Universiteit van Leiden op 28 november 1674
Goud, geslagen, met schakel aan oog,
5,4 x 4,2 cm, gewicht 34,75 gr.
Op 28 november 1674 promoveerde Christiaan Pit, een van de zonen van Laurens, aan de Leidse universiteit. Zijn 37 pagina's dikke proefschrift, *Disputatio juridica inauguralis, de jure fisci* [Over het belastingrecht] werd door de Weduwe en erven Johannes Elzevier uitgegeven. Christiaan, die geboren moet zijn kort nadat zijn gelijkna-

4

mige broertje op tweejarige leeftijd in september 1651 overleed, kreeg hierbij van de burgemeesters van de stad Leiden deze gouden penning. Alleen de promovendi die 'met de kap' promoveerden werden op deze manier geëerd. Dergelijke promoties waren openbaar en werden met een optocht en een banket besloten; bovendien werd de promovendus hierbij tegelijkertijd tot leraar ingewijd.

De voorzijde van de penning, die in 1671 door de Leidse medailleur Arent Schmeltzing is ontworpen, toont de Hollandse leeuw die met in zijn rechtersvoerpoot een kromzwaard omhoog steekt en met zijn linkersvoerpoot onderwijl het wapen van de stad Leiden vasthoudt. In de Latijnse tekst staat rondom 'De academie is de beloning van de dapperheid van de voorvaders' en onder de leeuw: 'Geschenk van de Leidse Raad (van burgemeesters)'. De keerzijde toont Minerva, godin van de wijsheid, terwijl zij een promotiekap naar voren houdt; op haar uitgestrekte arm is een toga gedrapeerd. De tekst luidt vertaald 'De hoed

is geen geringe prijs voor het werk'. Onder haar voeten is de naam van de promovendus en de datum van de promotie gegraveerd. De penning was bedoeld om om te hangen, zoals meestal met erepenningen het geval was. Er zal dan ook een gouden ketting bij hebben gehoord.

Christiaan Pit lijkt, hoewel zijn promotie daar recht toe gaf, geen wetenschappelijke, maar een bestuurlijke carrière te hebben gevolgd, waarbij zijn juridische kennis ongetwijfeld van pas kwam. Hij is lid van de vroedschap (40-raad) van de stad Utrecht geweest en ging in 1700 naar Indië, waar hij benoemd was tot advocaat-fiscaal, de functionaris die verantwoordelijk was voor het vervolgen van criminele activiteiten. Die functie oefende hij slechts twee jaar uit; al in november 1702 kreeg hij toestemming terug te keren naar het vaderland (zie *Generale Missiven van Gouverneurs-Generaal en Raden aan Heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie* VI, Den Haag 1976, pp. 139, 217). Volgens de gegevens in *Nederland's Patriciaat* 42, Den Haag 1957, p. 243, overleed hij op de terugreis naar Europa, maar hierbij wordt het in elk geval onjuiste jaartal 1699 genoemd. Verdere gegevens over Christiaan Pit ontbreken vooralsnog.

LITERATUUR:

G. van Loon, *Beschrijving der Nederlandsche Historiepenningen* I, Den Haag 1723, pp. 197-198; N.F. Hofstee, *Academia Lugduno Batava in Nummis; catalogus van penningen en plaquettes betrekking hebbende op de Rijksuniversiteit te Leiden van 1575 tot 1980*, Leiden 1980, nr. 93 (p. 60).

HERKOMST:

Door vererving A.A. Pit; schenking dr. A.A. Pit en mevr. E.S. Pit-Halbertsma 2002 (inv.nr. NG-2002-52-B).

5 Anoniem

Penning van de maskerade van 1840, op naam van A.N.M. Pit

Zilver, geslagen, diam. 3,1 cm, gewicht 9,84 gr. Deze penning van het Leidse studentencorps is de minst bijzondere van de groep en het enige niet 17de-eeuwse voorwerp. Aanleiding voor de uitgifte was de traditionele maskerade, die in 1840 de intocht van Jan van Beieren als graaf van Holland in Leiden in 1420 voorstelde. In Leiden werden sinds 1835 bij het lustrum van de universiteit door de studenten dergelijke aangeklede, historische optochten door de stad georganiseerd, nadat eerder in 1825 bij het 250-jarig bestaan ook al zo'n parade was gehouden (zie W. Otterspeer,

'De Leidse studentenmaskerade, 1825-1910', *Holland Regionaal-historisch tijdschrift* 22 (1990), pp. 234-258).

Deze penning behoorde aan A.N.M. Pit (1822-1880) toe, waaruit blijkt dat hij als 18-jarige, dus jonge student een van de deelnemers aan deze optocht was. August Nicolaas Marinus Pit is de vader van Adriaan Pit, van 1896 tot 1918 (onder-)directeur van het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst dat in het Rijksmuseum was ondergebracht en waaruit de huidige afdelingen Beeldhouwkunst en Kunstnijverheid en Nederlandse Geschiedenis zijn voortgekomen.

De penning toont aan de voorzijde de wapens van Beieren (links) en Leiden (rechts), waaronder een antiek masker is afgebeeld. Het omschrift bevat in het Latijn de woorden Deugd, Eenheid en Trouw. Op de keerzijde is in het midden de naam van Pit geslagen, terwijl in het omschrift wederom in het Latijn wordt uitgelegd dat de penning ter herinnering is van het feest ter viering van de geboortedag van de Leidse universiteit.

5

LITERATUUR:

J. Dirks, *Beschrijving der Nederlandsche of op Nederland en Nederlanders betrekking hebbende penningen geslagen tussen november 1813 en november 1863*, Haarlem 1889, nr. 560; F.N. Hofstee, *Academia Lugduno Batava in Nummis*, Leiden 1980, nr. 147 (p. 81)

HERKOMST:

Door vererving A.A. Pit; schenking dr. A.A. Pit en mevr. E.S. Pit-Halbertsma 2002 (inv.nr. NG-2002-52-D).

6 AART SCHOUMAN

(Dordrecht 1710-1792 Den Haag)

Een rode bergamotplant in landschap, 1753

Aquarel en gouache over een minimale schets in potlood, 433 x 279 mm.

Rechts onderaan gesigneerd en gedateerd:

A. Schouman . 1753.

In het Rijksprentenkabinet is Aart Schouman al met tal van werken vertegenwoordigd. Desondanks was de wens bijzonder groot juist deze *Rode bergamotplant in landschap* uit 1753, de beste periode van de kunstenaar, daarbij te verwerven. In dit blad zijn de belangrijkste aspecten verenigd van de tekenkunst van Schouman. Hij mag zonder meer de beste, zo niet de enige 18de-eeuwse Nederlandse aquarellist in de ware zin des woords worden genoemd. Zijn aquarellen maken de indruk bijzonder spontaan te zijn getekend en in kleuren gedacht, zonder uitvoerige voortekening. Daarbij vergeleken zijn de werken van tijdgenoten veeleer ingekleurde tekeningen. Hun directe kopieën en navolgingen van Schoumans vogel- en dieraquarellen missen overduidelijk de zelfverzekerde hand van de meester.

Net als al zijn tijdgenoten maakte Schouman zijn verven zelf. Zijn goede vriend, de grote kunstverzamelaar en -theoreticus Cornelis Ploos van Amstel, roemde *de bereiding van de Verwen door den Heer Schouman, met zoveel voordeel gebruikt, nevens zyne vaardige schilderwyze*. Schouman beschikte over ongewoon intense en tegelijkertijd bijna transparante waterverven; daarbij had hij enkele heel bijzondere kleuren weten te bereiken. De opvallendste was een heel sprekende felrood, juist de kleur die bij het afbeelden van de bergamot zo rijkelijk gebruikt is. Daarnaast wordt juist deze bloemsoort gekenmerkt door flamboyant uitwaaierende bloemkelken, waardoor een ander cruciaal aspect van Schoumans kunst op zijn sterkst tot uiting kon komen: de losse en trefzekere manier waarop de kunstenaar tekende met het penseel. Ook die penseelbehandeling is door Ploos hogelijk geprezen: Schouman werkte *met die gemaklyke ongedwongenheid, die hem eigen was, en waar door, in hem, de vrye Naarvolger van den schroomächtigen Naarbootzer onderscheiden word*. Zelfs in zijn meer uitgewerkte tekeningen was *de fiksheid het voornaame kenmerk; en nimmer bespeurde men daar by eenigen zweem van pynlyke arbeidzaamheid, of werktuiglyke nethheid; zijn voorstellingen schynen eerder als uit een vryen geest over het*

papier heen geblaazen, dan met moeite en studie gemaakt te weezen.

Ook de toestand van de tekening is bijzonder. Ze is in onberispelijke staat, uiteraard een belangrijk aspect bij een aquarel. Een toevalligheid zorgde er bovendien voor dat het luchtige karakter van de bijna tromfantelijk in het landschap staande plant nog beter tot zijn recht komt. Anders dan in de 18de en 19de eeuw bijna steevast gebeurde bij het afwerken en opzetten van een tekening, is op ons blad rond de voorstelling geen kaderlijn in donkere inkt getrokken. Dat komt omdat de tekening stamt uit de collectie van de Middelburgse patriciër Johan Pieter van den Brande (1707-1758), over wiens verzameling bekend is dat hij zijn tekeningen onopgezet bewaarde. Nadien vererfde het blad in die onaangeroerde toestand binnen de familie tot een veiling in 1972; het werd vervolgens met grote zorg door het Haagse kunsthandelsechtpaar Nijstad gekoesterd.

Schoumans opvallendste tekeningen zijn geaquarelleerde uitbeeldingen van vogels, die naar gelang de weergegeven soort vaak een exotisch karakter hebben. Hiervan bezit het Rijksprentenkabinet een ruim aantal fraaie voorbeelden. Afbeeldingen van planten en bloemen door Schouman zijn relatief schaars, iets dat moeilijk te verklaren is want er waren in 1792 alleen al 268 van dat soort tekeningen in zijn ateliernalatenschaap. Thans zijn er ongeveer 30 losse bloemaquarellen bekend en een album met 62 stuks (Fitzwilliam Museum, Cambridge). Het portretteren van vogel- en plantensoorten is een zeer wezenlijk onderdeel van de oude Nederlandse tekenkunst, dat echter nog altijd wat veronachtzaamd is. Schoumans betekenis op dat gebied valt moeilijk te overschatten. Bovendien was hij op dat gebied niet alleen een tekenaar. Zijn wetenschappelijke interesse voor vooral het vogelrijk maakte hem een waar vertegenwoordiger van de encyclopedische kant van de Verlichting. Zijn nalatenschaapsveiling bevatte ook 588 van zijn eigen vogelaquarellen. Daarvan werden er 375 tezamen bewaard als een afgeronde collectie, volgens de catalogus *een compleet vak van de Natuurlyke Historie uitmakende, welkers weerga men door deszelfs fraaiheid in Europa te vergeefs zoude zoeken*.

LITERATUUR:

L.J. Bol, 'Aart Schouman, "overkunstig schilder in oly en waterverw" VIII: Tekenen en aquarelleerkunst; Bloemen planten en vruchten', *Tableau* 9 (1986-1987), nr. 5, p. 79 (met afb. in kleur);

Idem, *Aart Schouman; Ingenious Painter and Draughtsman*, Doornspijk 1991, p. 77 (met afb. in kleur); C. Dumas en R.J.A. te Rijdt, *Cat.tent. Kleur en raffinement. Tekeningen uit de Unicornio Collectie*, Amsterdam (Museum Het Rembrandthuis)/Dordrecht (Dordrechts Museum) 1994-1995, cat.nr. 49 (met afb. in kleur); Michiel C. Plomp, *Hartstochtelijk verzameld. 18de-eeuwse Hollandse verzamelaars en hun collecties*, Parijs/Bussum 2001, p. 251 (met afb.).

HERKOMST:

Johan Pieter van den Brande (1707-1758); vererfd op E.C. baron van Pallandt; diens veil. Amsterdam (Mak van Waay), 26 september 1972, nr. 366; Unicornio Collectie, Den Haag; veil. Amsterdam (Sotheby's), 19 mei 2004, nr. 209. Aankoop (inv.nr. RP-T-2004-104).

7 NICOLAAS MUYS

(Rotterdam 1740-1808 Rotterdam)

Elegant paar in een park, 1778

Aquarel en pen en penseel in bruin, over een summere potloodschets, 293 x 201 mm.

Rechts onderaan gedateerd: 1778.

In 18de-eeuws Nederland waren eigentijdse Franse en Engelse prenten volop in omloop. Onder verzamelaars circuleerden ook vele moderne Franse tekeningen en een enkel schilderij. Zo had de veiling van de winkelvoorraad van Gabriel Huquier in 1761 meer dan 5.000 Franse 18de-eeuwse tekeningen in Amsterdam gebracht, waaronder bijna 40 door Watteau en ruim 80

door Boucher. Veruit het grootste deel van die tekeningen bleef tot in de 19de eeuw in ons land.

Desondanks bleef de invloed van al die buitenlandse kunst – er waren ook vele personele contacten – vooral beperkt tot de decoratieve en de kleine toegepaste schilderkunst. Dit gold vooral voor het galante genre van Watteau, Pater en Lancret. Boucher, wiens werk ook via talloze prenten werd verspreid, vond hier al minder navolging, behalve incidenteel als puttischilder. Van zijn mythologische en pastorale liefdestaferelen zijn in ons land nauwelijks echo's aan te treffen. Ook de wuften boudoir-, salon- en parktaferelen van Franse kunstenaars uit de latere 18de eeuw, zoals Fragonard, Eisen, Lavreince, Freudenberger, Hoin en Schall, kregen ondanks vele prenten in ons land nauwelijks navolging. Wanneer Nederlandse schilders en tekenaars genretasterelen weergaven, bleven zij liever dicht bij de beeldtaal, de motiefkeuze, de poses, de gebarentaal en de kleding van hun 17de-eeuwse voorgangers. Opmerkelijk genoeg tonen portretten en de stoffagefiguren in topografische gezichten een andere wereld op het gebied van zeden en gewoonten dan veel Hollandse genreschilderkunst uit de 18de eeuw.

Natuurlijk zijn er incidentele genrestukken die uitzonderingen vormen op dit beeld. Wat betreft de tekenkunst zijn ze nauwelijks in het Rijksprentenkabinet vertegenwoordigd. Dergelijk modieus Nederlands werk bevindt zich opmerkelijk genoeg meestal in buitenlandse collecties. Daar is dat dan lange tijd doorgestaan voor werk van een Franse, Engelse of Duitse kunstenaar die *à la mode* werkte. In het Amsterdamse prentenkabinet moeten de verzamelaars en de museumstaf aan wie de collectie te danken is, het wat meer wuften Nederlandse werk uit de 18de eeuw welbewust hebben geweerd.

In de zo ontstane lacune kon enigszins worden voorzien door een gekleurde tekening uit 1778 van de Rotterdamse kunstenaar Nicolaas Muys. De wijze waarop de figuren zijn weergegeven is onmiskenbaar dezelfde als in zijn serie van 15 tekeningen van de Rotterdamse Alliantiefeestelijkheden in 1786 (Gemeentearchief, Rotterdam; zie F. Grijzenhout, *Feesten voor het Vaderland*, Zwolle 1989, afb. 53-62). Bovendien is de vrouw in onze tekening een nagenoeg letterlijke herhaling van de vrouw die Muys een jaar eerder schilderde in een uitbeelding van het toneelstuk *De belachelijke Jonker* (Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam; afb. *Apollo* 96 [1972], p. 391).

Die tweede verwerking was mogelijk omdat Muys een boek had waarin hij voor de hoofdpersonen van zijn composities telkens een figuurstudie tekende naar een model. De inhoud van dat boek is thans uit elkaar geraakt; de verblijfplaatsen van de tekeningen voor ons paar zijn niet bekend.

Vanaf 1783 was Muys lid en later bestuurslid van het Rotterdamse kunstgenootschap 'Hierdoor tot Hooger'. Hier was men omstreeks 1790-1810 sterk georiënteerd op de moderne Engelse kunst, zoals ook blijkt uit de wijze waarop de poserende vrouwelijke modellen waren aangekleed. Van Muys zijn enkele schilderijen bekend met een on-Hollandse sfeer die opvallend genoeg eerder Frans aandoet, zoals *Terugkeer van de jacht* uit 1791 (Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam; zie A.M. Meyerman e.a., *Aangenaam gezelschap. Zes conversatiestukken van Nicolaas Muys*, Rotterdam/Abcoude 1992, afb. tegenover de titelpagina). Een ander opmerkelijk schilderij in die mondaine stijl moet Frankrijk al in de 19de eeuw bereikt hebben. Het is een aan ons parkgezicht verwant portret van een vrouw met drie oudere kinderen dat zoveel allure heeft dat het in 1913 te Parijs werd geveild als *Marie-Antoinette et ses enfants dans le parc de Versailles* (vlg. collectie Eugène Fischhof, 14 april 1913, nr. 32, met afb.; gesigneerd en 1792 gedateerd).

Het paar op onze tekening is omringd door alle denkbare attributen van 18de-eeuwse tuineromantiek: een duif, muziekinstrumenten, bladmuziek, een mand bloemen, een strooien hoed en een tuinvaas op een sokkel waarop een pauw zit. Het gebaar waarmee de galant zijn aanbedene een bloemenkrans op het hoofd zet, heeft een oude oorsprong. Muys was daardoor bewust of onbewust toch verzeild geraakt in de 17de-eeuwse wortels van de kunst van zijn tijd. Een geliefd onderwerp voor pastorale schilderijen was in de Gouden Eeuw *Il Pastor Fido* door G.B. Guarini (1585; eerste Nederlandse vertaling in 1618). Aan het slot van dit stuk betuigen de trouwe herder Mirtillo en de nimf Amarillis elkaar hun liefde door elkaar met een bloemenkrans te kronen. Kunstenaars vereenvoudigden deze gebeurtenis door één van die beide kroningen af te beelden, meestal die door Mirtillo. Dat elegante gebaar werd soms ook de basis voor een *portrait historié* van een echtpaar (zie Alison McNeil Kettering, *The Dutch Arcadia. Pastoral Art and Its Audience in the Golden Age*, Montclair 1983, vooral pp. 107-8 en 193-95, afb. 75, 114-115, 117, 157 en 164-176, vooral 164 en 172).

Hoe opvallend de tekening is, bleek bij het natrekken van de herkomst: in de veilingcatalogus uit 1937 in het Rijksmuseum heeft de conservator M.D. Henkel op basis van de afbeelding als enige object de tekening door Schouman/Muys aangestreept. Er is toen geen of vergeefse actie ondernomen en het blad moet, getuige de wijze waarop het was ingelijst, al snel in Frankrijk zijn beland.

LITERATUUR:

C.H.C.A. van Sypestejn, *Oud-Nederlandsche tuinkunst. Geschiedkundig overzicht van de Nederlandsche tuinarchitectuur-*

van de 15de tot de 19de eeuw, Den Haag 1910, p. 283, afb. 96 (met dank aan dr. J.W. Niemeijer voor de verwijzingen naar deze literatuur en de veiling Van Sypestejn).

HERKOMST:

Collectie jhr. C.H.C.A. van Sypestejn, Loosdrecht; veil. Collection de la "Fondation" (Chateau) de Sypestejn à Loosdrecht, e.a., Utrecht (Van Huffel), 27 mei 1937, nr. 622 (met afb.; als Aart Schouman); veil. Parijs (Christie's), 18 maart 2004, nr. 196 (met afb.; als Aart Schouman). Geschenk Noro Foundation (inv.nr. RP-T-2004-2).

7

8 CLAUDE THIÉNON (Parijs 1772-1846 Parijs)
*Gezicht in het park Rosendael bij Arnhem, met
 op de achtergrond de schelpengalerij, [waar-
 schijnlijk 1808]*

Potlood, 379 x 465 mm.

Rechts onderaan geannoteerd en gesigneerd:
vue de Rosandal en hollandse en Cde. Thiénon

Op de achterzijde geannoteerd: *4 vues de
 hollandse | chateau dulau | parc de rosandall*

Claude Thiénon werd bij decreet van 7 december 1806 door Lodewijk Napoleon, sinds mei van dat jaar koning van Holland, benoemd tot *dessinateur de notre cabinet* met een salaris van 2400 gulden per jaar. In die functie was hij verantwoordelijk voor de aankleding van hoffeesten en incidentele andere bezigheden waarvoor verbeelding en tekensvaardigheid werden vereist. Hij was geschoold als topografisch tekenaar, waarschijnlijk bij Jean-Michel Moreau. Er zijn redenen om aan te nemen dat Thiénon ook vóór 1806, nog in Parijs, in dienst was van Lodewijk Napoleon. Aan het hof in Holland was hij eveneens betrokken bij andere zaken aangaande de kunst. Zo moest hij het werk van de toneeldecoratieschilder F.J. Pfeiffer beoordelen en begeleidde hij, gedeeltelijk via correspondentie, de Hollandse pupil J.E.C. Alberti toen deze les kreeg in het atelier van Jacques-Louis David. Ook bracht hij Lodewijk Napoleon advies uit over een eventueel aan te kopen drieliuk uit 1579 door Anthonie van Blocklandt. Christiaan Andriessen legde in zijn getekende dagboek vast hoe Thiénon, 'Peintre du Roy', zijn vader Jurriaan een bezoek bracht; hij sprak toen met hen over schilderwerk voor de koning en over een reis naar Frankrijk en Italië.

Het is niet bekend of Thiénon in zijn functie voldeed. Op 29 december 1808 kreeg hij een post in Parijs als *directeur des élèves pensionnaires à Paris et à Rome*. Als zodanig had hij het toezicht over de Hollandse kwekelingen in de kunst die met een koninklijke beurs waren uitgezonden. Medio april 1809 vertrok Thiénon naar de Franse hoofdstad. Daarvandaan heeft hij, vaak in samenspraak met Johan Meerman, de schilders P.R. Kleyn, J.A. Knip, W. Mol en A. Sminck Pitloo, de beeldhouwer P.J. Gabriël en enkele jonge architecten zowel administratief als met kunstadviezen begeleid. Zo was hij het die Knip aanraadde meer natuurstudies te maken om op deze manier zijn timide kleurgebruik kwijt te raken.

Na de Napoleontische tijd heeft Thiénon zich vooral als topografisch kunstenaar geprofileerd, on-

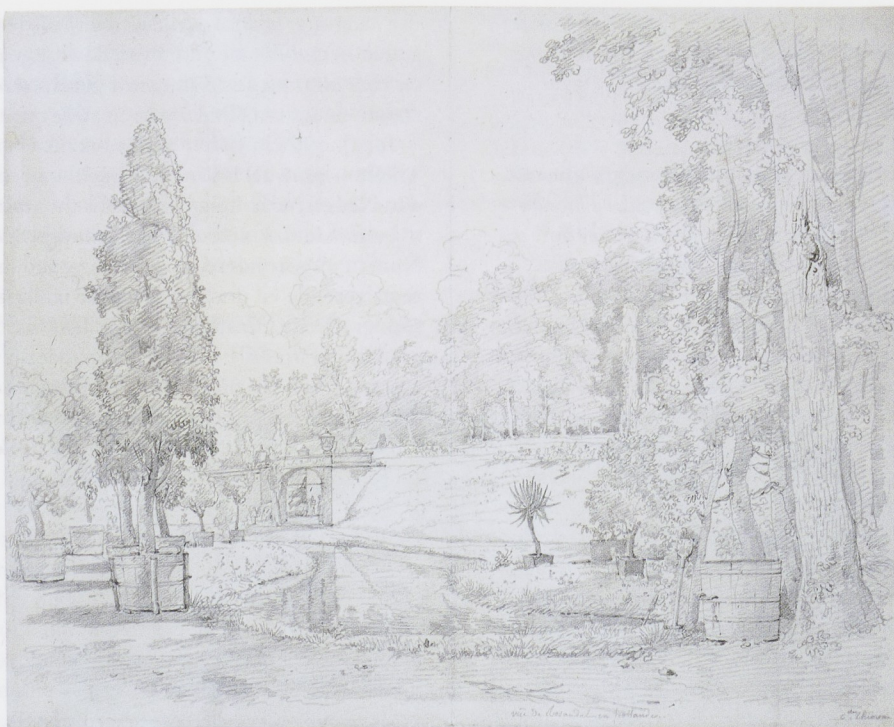
der meer met talrijke aquarellen en enkele prentwerken in het modieuze genre van de *Voyage pittoresque* en *Vues pittoresques*. Zijn meest geïnspireerde werk stamt zonder twijfel uit de jaren vóór ongeveer 1815.

In zijn gezicht in het park Rosendael gaf Thiénon een veel informeler beeld van een tuin dan Nederlandse kunstenaars uit de periode 1760-1830 gewoonlijk deden. Deze schenen, Hermanus Numan uitgezonderd, zo sterk ingebed in de registrerende en documenterende traditie van de topografische kunstenaars vóór hen, dat ze vrijwel uitsluitend brede, helder gecomponeerde parkgezichten tekenden met liefst zo symmetrisch mogelijke composities. Zo zouden zij het belangrijkste motief van de achtergrond – een der hoekpaviljoens van de omstreeks 1730 door Daniel Marot gebouwde schelpengalerij – vrijwel zeker hebben weergegeven bij het verdwijnpunt op de tekening. En in ieder geval zou in hun uitbeeldingen het oog niet in het midden van de voorstelling zijn gestuit op een leeg gedeelte in het landschap. Ook de afwezigheid van stoffagefiguren op het voor- of middenplan is in dergelijke parkgezichten ongebruikelijk voor Nederlandse kunstenaars, zelfs wanneer het, zoals hier, een uitgewerkte, maar naar de natuur vervaardigde tekening betreft.

Thiénon heeft nooit een Prix de Rome gewonnen en moet, getuige een 1802 gedateerd gezicht op de Villa d'Este in Tivoli (Musée du Louvre, Parijs), een der vele kunstenaars zijn geweest die op eigen gelegenheid naar Italië gingen. Het gezicht op Rosendael is getekend in de destijds onder Franse en Duitse kunstenaars te Rome vigerende stijl: enkel potlood of zwart krijt in een wat droge, neoclassicistische lijnvoering die vooral op de contouren is gericht en met brede regelmatige arceringen. De Italiaanse tekeningen van bij voorbeeld Hendrik Voogd (in 1788 vertrokken uit Nederland) zijn eveneens op deze manier uitgevoerd. Ook de keuze voor een wat besloten motief uit het landschap is kenmerkend voor de manier waarop men omstreeks 1785-1820 in Italië in de natuur werkte.

Uit de *Naamregisters van vreemdelingen welke Roosendael bezocht hebben* blijkt dat koning Lodewijk Napoleon op 24 juni 1808 met een gevolg te gast was op het kasteel. Thiénon heeft ons gezicht vrijwel zeker bij die gelegenheid vervaardigd. Alleen de namen van de aanzienlijkste hovelingen zijn toen in het bezoekersboek van Park Rosendael opgeschreven. Die van de kunstenaar is noch op die dag noch op enige andere in

de periode 1806-1808 hierin te vinden.

Uit Thiénons Hollandse jaren is verder een onvoltooid en niet erg fraai gezicht op Paleis het Loo bekend, dat onlangs is verkocht in een 80 tekeningen tellend gedeelte van de ateliernalatenschap van de kunstenaar (veiling Parijs [Drouot, salle 2], 7 november 2003, nr. 205).

HERKOMST:

Wellicht 4de nalatenschapsveil. Claude en Louis Thiénon, Parijs (Chevallier), 7 februari 1883, nr. 2 (Claude Thiénon: 'Trois dessins, vues de Hollande') [met dank aan Stijn Alsteens, Fondation Custodia, Parijs]; veil. New York (Sotheby's), 21 januari 2003, nr. 108, met afb. (onderdeel van een groepje van 12 tekeningen door de kunstenaar). Aankoop (inv.nr. RP-T-2003-165).

9 JAN WILLEM VAN BORSELEN
(Gouda 1825-1892 Den Haag)
Gezicht op de heide met twee bomen,
circa 1860-1870

Aquarel over een schets in potlood,
197 x 276 mm.

Rechts onderaan gesigneerd: *J.W. van Borselen*.
Op de achterzijde geannoteerd: *Op de heide en*
18286 (aantekeningen kunsthandel Goupil).

Verbeeldingen van onherbergzame landschappen zijn in de 19de-eeuwse buitenlandse kunst verre van ongewoon. In Nederland komen ze echter zelden voor; uitzonderingen, maar bijna altijd veel minder pregnant dan in het buitenland, zijn vooral te vinden in de oeuvres van Johannes Hilverdink, Cornelis Lieste, soms Johannes Wernardus Bilders, Louwrens Hanedoes en een enkele maal de vroege Willem Roelofs. Meestal betreft het dan gezichten op de Engelse of Middellandse Zee-kusten, de Duitse hoogvlakten of berglandschappen uit de Alpen. Zo goed als nooit zijn het Nederlandse landschappen. De werken van Nederlandse romantische kunstenaars en van de daarop volgende generatie van de Haagse School kenmerken zich door een hang naar het genoeglijke. In hun bos-, heide- of rivierlandschappen is zo goed als altijd wel een herinnering aan het menselijke bedrijf te vinden in de vorm van een verscholen hutje of schuurtje, vee, een hek, drogende visnetten of een eendenkooi, terwijl dikwijls ook wel ergens een kerktoeren te zien valt aan de horizon.

Binnen het werk van Jan Willem van Borselen en onze 19de-eeuwse landschapskunst neemt het thans door schenking verkregen heidelandchap

dus een nogal bijzondere plaats in vanwege het gekozen beeld. Er is buitengewoon handig gebruik gemaakt van de ritmiek van de twee achter elkaar geplaatste dennen met nagenoeg identieke contouren. Uit de wijze waarop andere composities van de kunstenaar tot stand kwamen en uit de precieze topografische titels die hij vaak aan zijn werken gaf, mag worden aangenomen dat ook hier het weergegeven motief ergens naar het leven is geobserveerd. Trouwe natuurstudie was een van de pijlers waarop de kunst van Van Borselen rustte. Ons landschap is mogelijk een herinnering aan de heide bij Hilversum, een plek waar de kunstenaar af en toe werkte.

De aquarel zal hoogstwaarschijnlijk uit omstreeks 1860-1870 stammen. In deze periode vervaardigde Van Borselen ook enkele schilderijen met soortgelijke, weliswaar veel minder verlaten natuurtaferelen. Later in zijn loopbaan zou de kunstenaar zich vrijwel uitsluitend toeleggen op het uitbeelden van het sappige Zuid-Hollandse land met haar weiden en door bomen omzoomde rivieren. Vele tinten groen, niet in het minst die van zilvergroeene wilgen,

domineren die gemoedelijke composities. Het in gedachten weg zijn uit de drukke stad moet voor de tijdgenoot behoord hebben tot de grote charmes van dat werk.

Het *Gezicht op de heide* is blijkens het stocknummer op de achterzijde van de aquarel in april 1897 als onderdeel van een collectie gekocht door de Haagse kunsthandel Goupil [Boussod, Valadon & Cie]. De voorstelling appelleerde niet direct aan de Nederlandse smaak en in januari 1899 werd de tekening gekocht door kunsthandel Kohn & Hancke te Breslau. Sindsdien is het werk – waarvan het fraaie landschapsmotief eerder te verwachten is in een olieverfschets dan in een volwaardige aquarel – altijd in bezit geweest van buitenlandse liefhebbers.

HERKOMST:

Mevrouw F.P.; op 21 april 1897 verkocht aan kunsth. Goupil [Boussod, Valadon & Cie], Den Haag voor f 10,- (stocknummer 18286, als: 'Bruyère'); op 28 januari 1899 voor f 29,50 verkocht aan kunsth. Kohn & Hancke, Breslau; part. coll., Amerika; kunsth. drs. J.H. Schlichte Bergen, Amsterdam (2003).
Geschenk Noro Foundation
(inv.nr. RP-T-2003-166).

9